

Zasztowt, Leszek

Wileńscy miłośnicy "starożytności" w latach 1899-1914

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 35/2 - 3, 259-284

1990

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Leszek Zasztowt
(Warszawa)

WILEŃSCY MIŁOŚNICY „STAROŻYTNOŚCI” W LATACH 1899-1914

Inteligencja, od początku krystalizowania się jej jako warstwy społecznej, była grupą szczególnie kultywującą świadomość i kulturę narodową. Choć w XIX stuleciu w przeważającej części wywodziła się z ziemiaństwa, od którego przejęła również tradycje i wartości kultywowane w dawnej Rzeczypospolitej, to u schyłku wieku w znacznym stopniu nie akceptowała już modelu „ziemiańsko-szlacheckiego”. Charakterystyczna była tu sytuacja inteligencji polskiej na Litwie historycznej. Z jednej strony, jako Polacy, posiadali owi przedstawiciele „klasy umysłowej” naturalnego sojusznika w ziemiaństwie dawnego W. Ks. Litewskiego. Z drugiej strony, sami wywodząc się przeważnie ze szlachty, posiadali na ogół poglądy demokratyczne i liberalne, co skłaniało ich za interesowania w stronę warstw materialnie uboższych i społecznie upośledzonych. I tak pojawiły się i kultywowane były zainteresowania kulturą ludową, etnografią litewską i białoruską, archeologią i historią Litwy i Białorusi, a także językami litewskim i białoruskim. Jednocześnie coraz wyraźniej zarysowywał się pewny, często z trudem ukrywany, dystans do ziemiaństwa, zwłaszcza bogatego, które dotąd stanowiło polską elitę tych ziem. Pogłębione zainteresowania dziejami Litwy historycznej spowodowały, że obok niewątpliwego poczucia historycznej łączności z kulturą polską, w coraz większym stopniu uświadamiano sobie także swistość i odrębność tych terenów w stosunku do Polski. Odrodzenie narodowe, zwłaszcza litewskie, a także narodziny polskiego nacjonalizmu, spowodowały konieczność opowiedzenia się po jednej ze stron. Jedni wybrali polskość, drudzy litewskość, a jeszcze inni uznali się za Białorusinów. Na wileńszczyźnie opcja polska w znacznym stopniu dokonała się już wcześniej, choć i w omawianym okresie wielu musiało po raz kolejny dokonać wyboru.

Wśród wileńskich miłośników starożytności wyodrębnić można trzy grupy wywodzące się z jednej tradycji — tradycji szlachty Litwy historycznej. Grupy te były dość zróżnicowane nie tylko majątkowo, ale także pod względem poglądów politycznych i spojrzenia na przeszłość kraju oraz na wnioski z tej przeszłości wypływające. Grupą pierwszą była inteligencja, głównie wileńska, ale także inteligencja prowincjonalna z małych miasteczek Litwy i Białorusi. Grupą drugą było bogate ziemiaństwo, przeważnie arystokracja dawnego Wielkiego Księstwa. Grupę trzecią stanowili pozostali przedstawiciele szlachty litewskiej, mniej zamożni i o mniejszej, przeważnie, świadomości złożoności dziejów kraju. We wszystkich tych trzech grupach istnieli ludzie, których tu umownie nazwalismy „miłośnikami starożytności”. „Starożytność”, w ówczesnym znaczeniu, była rozumiana jako „starodawność”, „dawność istnienia”, zaś „starożytności” — jako „wszystko co nam zostaje po jakimś narodzie, pod względem sztuki, bądź pod względem religii, cywilizacji, szczególnie pomniki, nadpisy, dzieła, rzeźby, kamienie wyżynane, medale” — jak brzmiała definicja w wileńskim *Słowniku Języka Polskiego* z roku 1861¹. W zakres pojęcia „starożytności” wchodziły więc zagadnienia stanowiące przedmiot zainteresowania takich nauk jak: archeologia, historia, etnografia, archiwistyka, antropologia, historia sztuki i literatury. Termin „starożytnictwo” był ówczesnym synonimem archeologii.

Zdecydowana większość owych miłośników starożytności wywodziła się z terenów Litwy historycznej, zaś stosunkowo niewielki odsetek stanowili mieszkańcy terenów sąsiadujących — Wołynia, Podola, Kurlandii, Inflant i Królestwa Polskiego. Jednak wspólnym dla wszystkich terenem działania, a często i miejscem osiedlenia, było Wilno. Wspólną cechą była również fascynacja, granicząca wręcz z uwielbieniem, historią Wielkiego Księstwa. Tradycja funkcjonowała tu nie tylko dzięki literaturze pięknej, książkom historycznym, śpiewnikom domowym i malarstwu, ale, może przede wszystkim, dzięki opowieściom domowym, powiązaniom rodzinnym i sąsiedzkim, a także wspólnym szkołom — wówczas już rosyjskim. Wszystko to powodowało, że niejednokrotnie więcej sympatii mieli oni dla miejscowych Litwinów i Białorusinów, niżli dla Polaków z Warszawy czy Kalisza. Inaczej zaś traktowali Polaków z Krakowa, który wydawał się im bliższy i bardziej swojski, być może z racji tradycji Jagiellońskiej.

¹ *Słownik Języka Polskiego*. T. 2. Wilno 1861 s. 1562. Porównaj z innymi definicjami terminów „starożytność”, „starożytności” i „starożytnictwo” w słownikach: S. B. Linde: *Słownik Języka Polskiego*. T. 5. Warszawa 1812 s. 407; *Słownik Języka Polskiego*. T. 6. Warszawa 1915 s. 400; S. Reczek: *Podręczny Słownik Dawnej Polszczyzny*. Wrocław 1968 s. 470; *Słownik Języka Polskiego*. T. 8. Warszawa 1966 s. 718-720.

Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego po powstaniu listopadowym ograniczyła znacznie możliwości pracy naukowej na Litwie, choć nie do końca, gdyż nadal funkcjonowały Akademia Medyko-Chirurgiczna oraz Akademia Duchowna (obie do 1842 r.)². Dopiero represje po upadku powstania styczniowego spowodowały, że na długie lata ustać miała wszelka polska działalność naukowa na tych terenach. Wszystkie miejscowe instytucje naukowe zostały zlikwidowane lub przekształcone na rosyjskie. Działająca od 1855 r. Tymczasowa Komisja Archeologiczna, prowadzona przez Eustachego Tyszkiewicza, wraz z Muzeum Starożytności, zostały ostatecznie zlikwidowane w roku 1865. Rok wcześniej utworzono rosyjską Wileńską Komisję Archeograficzną³.

Wkład Polaków w badania nad dziejami Litwy był w okresie represji powstaniowych nader ograniczony. Przyczyn tego stanu rzeczy było wiele. Podstawowym powodem był jednak odpływ kadr naukowych wynikający z represji zastosowanych przez carat względem Polaków. Z jednej strony liczne zsyłki na Syberię, z drugiej strony emigracja — często przymusowa — do innych ośrodków, głównie w Galicji i Europie zachodniej, lecz także i do uniwersytetów rosyjskich.

Restrykcje zastosowane w tzw. kraju północno-zachodnim (obszar dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego) zdławiły do końca, i tak już bardzo ograniczone, możliwości działalności kulturalnej i naukowej. Wśród najdrastyczniejszych ograniczeń wymienić można: zakaz używania języka polskiego w miejscach publicznych, a także zakaz publikowania w języku polskim i litewskim oraz tworzenia jakichkolwiek nierosyjskich organizacji i stowarzyszeń.

Dopiero manifest tolerancyjny z października 1905 r. i ustawy zasadnicze z następnego roku poprawiły sytuację licznych dyskrymino-

² Zob. Wkład wileńskiego ośrodka w przyrodnicze poznanie kraju (1781-1842). Pod red. J. Babicza i W. Grębeckiej. Wrocław 1988; D. Beauvois: *Lumieres et societe en Europe de l'est: L'Universite de Vilna et les ecoles polonaises de L'Empire Russe (1803-1832)*. T. 1-2. Paris — Lille 1977; J. Kozłowska-Studnicka: *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędowej* [W:] *Księga pamiątkowa Uniwersytetu Wileńskiego*. T. 1. Wilno 1929 s. 405-419.

³ M. F. Chartanowicz, G. Karczmarz: *Komisje archeograficzne i archeologiczne wileńskie w latach 1842-1915*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1988 s. 961 i nn.; E. A. Aleksandravičius: *Caro valdžios požiūris į Vilniaus archeologijos komisija (1855-1865)* [Stosunek władz carskich do Wileńskiej Komisji Archeologicznej (1855-1865)]. [W:] *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai*, Serija A, 1984, T. 4(89) s. 101-112; R. Mienicki: *Wileńska Komisja Archeograficzna (1864-1915)*. Wilno 1925; M. Stolzman: *Nigdy od ciebie miasto... Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstaniowych (1832-1862)*. Olsztyn 1987 s. 55-57, 96-97. Jediną instytucją, która zachowała do pewnego stopnia polski charakter było Cesarskie Towarzystwo Lekarskie w Wilnie. Zob. W. Zahorski: *Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie (1805-1897)*. Warszawa 1898 ss. 309 (Odb. z „Pamiętnika Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego”).

wanych narodowości zamieszkujących na tych terenach. Wówczas to powstawać zaczęły towarzystwa i organizacje naukowe, wśród których jedną z najbardziej prężnych stało się ukonstytuowane w marcu 1907 r. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie⁴.

Trzeba jednak zaznaczyć, że pewna liberalizacja polityki carskiej nastąpiła już wcześniej. Od 1897 r. zaczęto znosić przymusową kontrybucję pobieraną z majątków szlachty polskiej wyznania katolickiego w odwet za powstanie styczniowe⁵. Już od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia można było pozwolić sobie na większą swobodę korespondencji, m.in. na pisanie o sprawach, które dawniej mogły doprowadzić do aresztowania pod zarzutem tajnej działalności antypaństwowej. Pojawiły się także pogłoski o prawdopodobnym wskrzeszeniu uniwersytetu w Wilnie⁶. Od końca lat siedemdziesiątych, a zwłaszcza w latach osiemdziesiątych XIX w., prowadzone były na dużą skalę nielegalne akcje oświatowe. Jednak brak polskich instytucji naukowych powodował, że wszelkie działania naukowe miały charakter nieformalny. Ograniczały się przede wszystkim do indywidualnych prac licznych amatorów i miłośników głównie starożytności litewskich. Jednym z najsilniejszych ośrodków, w których skupiała się działalność miłośników archeologii, antropologii, etnografii i historii Litwy było Wilno.

Pierwszą, od czasu zlikwidowanej w 1865 r. Tymczasowej Komisji Archeologicznej Eustachego Tyszkiewicza, organizacją grupującą miłośników starożytności litewskich stało się utworzone w maju 1899 r. kółko archeologiczne w Wilnie, zwane również nieco na wyrost Towarzystwem Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa. Większość osób związanych z kółkiem archeologicznym weszła następnie w skład Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie. Należy jednak podkreślić, że dopiero utworzenie TPN dało możliwość legalnej działalności naukowej na nieco szerszą skalę, a także przyczyniło się do pewnej profesjonalizacji poczynąń naukowych, które przedtem miały charakter amatorski i można by określać je raczej jako działal-

⁴ L. Żytkowicz: *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907-1940*. [W:] *Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa Towarzystwa Naukowego Toruńskiego 1875-1975*. Warszawa 1975 s. 49-75. Tam też wykaz literatury dotyczącej TPN w Wilnie.

⁵ Dla upamiętnienia tego szczęśliwego wydarzenia szlachta fundowała stypendia dziękczynne, m.in. stypendium szlachty polskiej wyznania katolickiego guberni mohylewskiej z sierpnia 1900 r. Zob. „Cirkular po Vilenskomu Učebnemu Okrugu” 1900, październik, s. 685-686; Stypendium szlachty polskiej wyznania katolickiego guberni witebskiej z lipca 1901 r. Tamże 1901, wrzesień, s. 856-857.

⁶ V. Žukas: *Iš Vilniaus universiteto atkūrimo istorijos*. [W:] *Lietuvos TSR Aukšt. Mokyklų Mokslo Darbai. Pedag. Psichol.*, 1964 T. 6 s. 115-120; L. Zasztowt: *Polskie fundusze i stypendia szkolne na obszarach Litwy, Białorusi i Ukrainy w latach 1832-1914*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty” T. 32: 1989 s. 25.

ność społecznikowską, niż jako pracę stricte naukową. Niemniej dzięki tej na poły dyletanckiej działalności oraz atmosferze stworzonej przez owych amatorów-miłośników Litwy, możliwym stało się zarówno powstanie TPN jak i — już w okresie Polski niepodległej — stworzenie solidnej kadry naukowej, jaką dysponował Uniwersytet Stefana Batorego⁷.

Projekt zorganizowania nieformalnego koła miłośników archeologii, etnografii, krajoznawstwa i sztuki Litwy powstał jeszcze w roku 1898. Inicjatorami jego byli adwokat wileński Stanisław Bułharowski oraz inżynier Bronisław Móravski⁸. Do grupy tej dołączyli wkrótce inni przedstawiciele inteligencji wileńskiej: historyk amator Kazimierz Podernia, lekarze — Władysław Zahorski, Ludwik Czarkowski i Władysław Bujalski, dziennikarz i historyk amator Lucjan Uziębło, a także urzędnik Banku Ziemskiego w Wilnie Aleksander Wasilewski. Wśród założycieli koła znaleźli się także artyści malarze: Franciszek Jurjewicz i Stanisław Jarocki, adwokaci: Adam Karpowicz i Henryk Bernatowicz, archeolog Wandalin Szukiewicz oraz farmaceuta Kazimierz Stefanowski. Do utworzonego w maju 1899 r. zarządu koła wybrano: Kazimierza Podernię — jako prezesa, Ludwika Czarkowskiego jako bibliotekarza, Władysława Zahorskiego jako konserwatora pamiątek, Lucjana Uziębłą jako sekretarza zarządu i skarbnika oraz Stanisława Jarockiego, Stanisława Bułharowskiego, Bronisława Móravskiego i Aleksandra Wasilewskiego jako członków zarządu⁹. W grudniu 1899 r. kolejnym prezesem koła został Wandalin Szukiewicz, który piastował tę funkcję aż do momentu likwidacji koła w 1907 r. i przekazania jego biblioteki i zbiorów Towarzystwu Przyjaciół Nauk. W 1900 r. sekretarzem koła został Stanisław Jarocki, skarbnikiem Franciszek Jurjewicz, bibliotekarzami zaś kolejno po Ludwiku Czarkowskim — Lucjan Uziębło, Wandalin Szukiewicz i Adam Karpowicz. Przez cały okres istnienia koło liczyło około trzydziestu członków, było jednak wspomagane finansowo przez dość liczną grupę inteligencji i ziemiaństwa głównie z terenu Wilna i guberni wileńskiej. Naj-

⁷ Artykuł niniejszy oparty jest przede wszystkim na zbiorach korespondencji zachowanych w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Najwięcej materiałów dostarczyły: Korespondencja i papiery Wandalina Szukiewicza z lat 1839-1920, BN Rps III 2947; Korespondencja Wandalina Szukiewicza, BN Rps III 2941, 2942, 2943, 2944, 2945, 2946; Dokumenty TPN w Wilnie 1907-1940, BN Rps IV 7679; Listy Lucjana Uziębły do Henryka Mościckiego 1908-1912, BN Rps II 7823; Lucjana Uziębły listy i artykuły, BN Rps III 7295; Korespondencja Stanisława Kościakowskiego, BN Rps IV 7612 (t. I-XXII).

⁸ Sulimczyk [L. Uziębło]: *Z wczorajszego Wilna*. „Słowo” Wilno 1929 nr 300 z 31 grudnia; Listy L. Uziębły do H. Mościckiego z 21 czerwca 1908 i 25 maja 1909 r., BN Rps II 7823 k. 1-3, 5-6.

⁹ Tamże.

większą tego rodzaju pomoc otrzymywało koło od rodziny Tyszkiewiczów — Władysława, Jana, Józefa oraz Michała i Antoniego¹⁰.

Wśród członków koła postaciami najbardziej znanymi na terenie ówczesnego Wilna, obok założycieli towarzystwa, byli: społecznik, znawca numizmatyki i militariów, rotmistrz Lucjan Moraczewski, właściciel składu maszyn i nakładca Zygmunt Nagrodzki, księgarz, dawny pracownik księgarni Elizy Orzeszkowej w Wilnie, Waclaw Makowski, adwokat Tadeusz Wróblewski, kolekcjoner i malarz Bolesław Rusiecki¹¹. Z kołem współpracowali także aptekarz wileński Stefan Syrwid, urzędnik bankowy Gabriel Rodziewicz, lekarz Michał Mongird, aptekarz z Trok Jan Podbielski oraz Jan Szwański i Włodzimierz Dworzaczek — dziennikarz i wydawca z Mińska¹².

Możliwości działania koła były dość ograniczone, przede wszystkim z racji faktu, że było ono organizacją nieformalną — nie posiadającą oficjalnego zezwolenia władz carskich, a także nie dysponowało ono znacznymi funduszami. Jak można sądzić, przeszkody te w znacznym stopniu limitowały działalność koła i one właśnie sprawiły, że tylko niewiele akcji podjętych przez miłośników starożytnictwa zostało doprowadzonych do końca.

Osobą posiadającą wówczas największy autorytet naukowy w środowisku wileńskim był archeolog amator Wandalin Szukiewicz. Józef Kostrzewski tak oceniał jego dokonania naukowe: „zasługą Szukiewicza było odkrycie na Wileńszczyźnie grobów ciepłopalnych płaskich z okresu przedrzymskiego [...], jego badania dostarczyły również cennych przyczynków do poznania okresu brązu, a także okresu wędrówek ludów”¹³.

¹⁰ Korespondencja i papiery W. Szukiewicza, BN Rps III 2947 k. 98, 81-82, 87-88, 104-105.

¹¹ Tamże k. 79-80; BN Rps III 2942 k. 145-169. O L. Moraczewskim zob. *Ze zbiorów wileńskich*. „Kurier Litewski” 1906 dodatek do nr 107 z 27 maja; O B. Rusieckim zob. *O testament ś.p. Bolesława Rusieckiego*. „Kurier Litewski” 1914 nr 51 z 15 marca; Por. też *Sprawozdanie ze stanu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w roku 1913 Wilno 1914 s. 10*.

¹² Włodzimierz Dworzaczek współpracował także ze stowarzyszeniem „Oświata” w Wilnie, w krótkim okresie jego legalnej działalności po 1905 r. Od 1912 r. wydawał jednodniówkę „Nad Swiśtoczą” w Mińsku w okresie zjazdów ziemiańskich. Wraz z Marią Dworzaczkową wydał kalendarz na rok 1914 pod tym samym tytułem. M. Dworzaczkowa opublikowała w 1914 r. jednodniówkę „Pogoń” w Mińsku. Zob. *Tygodnik polski w Mińsku Litewskim*. „Tygodnik Ilustrowany” 1915 nr 12 s. 187.

¹³ J. Kostrzewski: *Dzieje polskich badań prehistorycznych*. Kraków 1948 s. 30. W historii polskiej archeologii Wandalin Szukiewicz był dotąd postacią prawie zapomnianą, świadczą o tym nieliczne wzmianki o jego pracach: J. Wrońska: *Archeologia w periodykach warszawskich w drugiej połowie XIX w.* Warszawa 1989 s. 143-144; S. Nosek: *Skorowidz osób, nazw geograficznych i ilustracji do dwudziestu (I-XX) tomów „Światowita”*. Warszawa 1954 s. 69. Brak

Podobnie wysoko oceniane są obecnie dokonania Szukiewicza w historiografii archeologii litewskiej¹⁴. O wysokiej ocenie naukowego dorobku Szukiewicza świadczy także współczesna mu pochlebna opinia Stanisława Smolki¹⁵. Do wyboru W. Szukiewicza na prezesa koła archeologicznego w Wilnie przyczynił się jednak przede wszystkim fakt, że był on członkiem Petersburskiej Komisji Archeologicznej. Komisja ta, na własną prośbę Szukiewicza, wyznaczyła go jako odpowiedzialnego za zabezpieczenie ruin zamku w Trokach. Do powierzenia tej społecznej funkcji przyczynił się prawdopodobnie udany referat Szukiewicza na IX Zjeździe archeologów rosyjskich w Wilnie w sierpniu 1893 r. Mówił wówczas Szukiewicz o zabytkach archeologicznych w powiatach trockim i lidzkim¹⁶. Zabezpieczenie ruin zamku w Trokach, systematycznie ogalanych z cegły przez miejscową ludność, stało się też główną troską koła archeologicznego przez cały okres jego funkcjonowania. Do wiosny 1906 r. koło wydatkowało na ten cel 1813 rubli 89 kopiejek¹⁷. Zgodę Pe-

wzmianki o Szukiewiczu [W:] A. Abramowicz: *Wiek archeologii. Problemy polskiej archeologii dziewiętnastowiecznej*. Warszawa 1967, jak również w tomie czwartym *Historii nauki polskiej*, obejmującym interesujący nas okres.

¹⁴ R. Rimantienė: *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius 1984 s. 6-7.

¹⁵ Stanisław Smolka jak i inni profesorowie krakowscy (m.in. Wincenty Zakrzewski) uważali — w roku 1906 — za najbardziej kompetentnych naukowo w ośrodku wileńskim właśnie Wandalina Szukiewicza i młodego wówczas, obiecująco zapowiadającego się, Stanisława Kościałkowskiego. List Witolda Kozłowskiego do S. Kościałkowskiego z 5 stycznia 1907 r., BN Rps IV 7612, t. 12, k. 28-29. Por. Listy S. Smolki do S. Kościałkowskiego, tamże, t. 17 k. 88-97.

¹⁶ M. M. Blombergowa: *Polscy członkowie rosyjskich towarzystw archeologicznych 1839-1914*. Wrocław 1988 s. 131. W życiorysach W. Szukiewicza występuje wiele nieścisłości, nie był on na przykład członkiem Akademii Umiejętności, lecz jedynie członkiem jej Komisji Antropologicznej. Podobnie nie był Szukiewicz członkiem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Archeologicznego ani Cesarskiego Moskiewskiego Towarzystwa Archeologicznego, a jedynie członkiem Petersburskiej Komisji Archeologicznej. Por. M. M. Blombergowa: dz. cyt., s. 128-129. Na temat W. Szukiewicza zob.: J. Talko-Hryniewicz: *Śp. W. Szukiewicz*. „Przegląd Archeologiczny” 1920 nr 3-4 s. 81-83; J. Kostrzewski: *Spis prac naukowych ś.p. W. Szukiewicza*. Tamże s. 83-84; J. Talko-Hryniewicz: *W. Szukiewicz jako prehistoryk Litwy*. „Wiadomości Archeologiczne” 1920 s. 65-69; W. Antoniewicz: *Prace W. Szukiewicza z zakresu prehistorii*. Tamże s. 70-72; M. Wawrzenicki: *Wyimki z listów ś.p. W. Szukiewicza*. Tamże s. 73-76; M. Brensztajn: *W. Szukiewicz*. „Kurier Litewski” 1914 nr 1; J. Talko-Hryniewicz, „Czas” Kraków 1920 nr 24; A. Niemojewski, „Myśl Niepodległa” 1920 nr 481 s. 44-45; B. Janusz, „Kurier Lwowski” 1914 nr 21; „Goniec Wieczorny” 1914 nr 26; „Tygodnik Ilustrowany” 1914 nr 4; M. Brensztajn, „Ziemia” Warszawa 1914 nr 15 s. 225-226; *Encyklopedia Powszechna Orgelbranda*. T. 18. Warszawa 1912 suplement II. A. Śnieżko: *Wandalin Szukiewicz. Opowieść o niezwykłym człowieku*. 1971 (mszp.); W. Szukiewicz: *Życiorys badacza pradziejów Litwy*. Oprac. A. Śnieżko, Wrocław 1949 (Bibl. Ossol. 13199/II).

¹⁷ W. Szukiewicz: *W zamku Trockim*. „Kurier Litewski” 1906 nr 44 z 6 marca.

tersburskiej Komisji Archeologicznej na zajęcie się zabezpieczeniem ruin zamku w Trokach otrzymał Szukiewicz wiosną 1902 r.¹⁸ Początkowo prace ograniczały się do sporządzenia kosztorysu budowy, który przygotowywał inżynier Bronisław Malewski. Oprócz zabezpieczenia ruin zamku, planowano także odbudowę baszty zamkowej¹⁹. Ponieważ Wandalin Szukiewicz, mieszkający w Naczy w powiecie lidzkim, nie był w stanie regularnie doglądać ruin zamku trockiego, członkowie koła zdecydowali powołać miejscowego opiekuna ruin zamku w osobie trockiego aptekarza Jana Podbielskiego²⁰. Brak środków spowodował, że do momentu rozwiązania koła w 1907 r., udało się jedynie zgromadzić pewną ilość materiałów budowlanych, co zresztą pochłonęło większość funduszków koła. Niestety, niszczenie ruin zamku przez miejscową ludność trwało nadal. Kwestia ta stała się też powodem jednej z pierwszych interwencji Towarzystwa Przyjaciół Nauk u gubernatora wileńskiego²¹. TPN, skon-

¹⁸ W maju 1902 r. tak pisał Szukiewicz do Edwarda Pawłowicza o zamku w Trokach: „Wiedząc jak bardzo interesuje Pana podjęta przez nas sprawa podtrzymania ruin zamku w Trokach, pośpieszam zakomunikować o wszystkim [...]. Chcąc ulegalizować swoją działalność, a właściwie, pragnąc zabezpieczyć się od możliwego wtrącania się w tę sprawę miejscowych władz — podałem jeszcze w grudniu roku poprzedniego [tj. 1901 — L. Z.] do cesarskiej komisji prośbę, o udzielenie mi prawa, jako jej członkowi, prowadzenia robót, jakie bym uznał za stosowne dla podtrzymania ruin w obecnym ich stanie, oraz prawa zbierania na ten cel publicznych składek. Otóż na to moje podanie przed paru tygodniami, otrzymałem bardzo uprzejmą odpowiedź, że nie tylko zgadzają się na moje propozycje co do Trok, lecz po porozumieniu się z wileńskim gubernatorem, mianują mnie opiekunem nad wszystkimi zabytkami wileńskiej guberni — pozwalając na zbieranie składek, przy tem proszą o przedstawienie do ich zatwierdzenia projektu przeprowadzenia całej sprawy. Właśnie przed kilku dniami ukończyłem taki projekt i posłałem komisji, a obecnie oczekuję »żelaznego listu« [...]”. „Gazeta Narodowa” 1902 nr 120. Toż, BN Rps III 2945 k. 21-23, List E. Pawłowicza do W. Szukiewicza z 2 maja 1902 r.

¹⁹ Listy B. Malewskiego do W. Szukiewicza z lat 1901-1914, BN Rps III 2944 k. 37-95.

²⁰ Tak pisał o tym F. Jurjewicz 24 października 1904 r.: „Oto wobec nagany, którą otrzymaliśmy zbiorowo od Pana Prezesa za słaby dogład nad burgrabią zamku, Imć Panem Paruszkiewiczem, na wniosek członka, u którego się teraz zbieramy [Kazimierza Stefanowskiego — L. Z.], uchwalono wciągnąć do roboty, jako niby pełnomocnika Pańskiego, miejscowego aptekarza p. Podbielskiego”. BN Rps III 2942 k. 153-154. W liście z 29 grudnia 1904 r. K. Podernia dodawał: „Ponieważ Szanowny Pan się liczy »dzierżawcą« wyspy — więc dla zachowania prawnych formalności — p. Podbielski powinien mieć urzędową plenipotencję Pańską. Wskutek więc tego uprzejmie prosimy Szanownego Pana wydać p. Podbielskiemu od twego imienia urzędową plenipotencję (po rusku), poruczając mu dozór gospodarczy nad materiałami, będącymi już, jak i tymi, które w przyszłości przybędą”. BN Rps III 2945 k. 34-35.

²¹ LTSR Centrinis Valstybinis Istorijos Archyvas — dalej CVIA [Litewska SRR Centralne Państwowe Archiwum Historyczne], fond 1135 ap. 22 b. 29 k. 1-7. Ruiny rozbierano, gdyż potrzebna była cegła do budowy cerkwi. Podobnie niszczo-

centrowane na budowie nowego gmachu Towarzystwa przy ulicy Lelewela 4, nie było w stanie przeznaczyć większych funduszy na zabezpieczenie ruin zamku w Trokach. Prace konserwatorskie na większą skalę rozpoczęto dopiero w 1929 r. pod kierunkiem konserwatora zabytków i kierownika Oddziału Sztuki w Wilnie Stanisława Lorentza oraz architekta Jana Borowskiego²².

Od początku istnienia koła archeologicznego pewną część funduszy przeznaczano na tworzenie biblioteki. Zaprenumerowano czasopisma: „Światowit”, „Wisła” i „Kwartalnik Historyczny”. Jednymi z pierwszych pozycji w księgozbiorze koła były: *Uniwersytet Wileński* Józefa Bielińskiego, *Encyklopedia Staropolska* Zygmunta Glogera, a także prace Erazma Majewskiego, Michała Federowskiego, Antoniego Mierzyńskiego oraz *Herbarz rycerstwa W. Ks. Litewskiego* Wojciecha Wijuka Kojalowicza. W zbiorach biblioteki przeważały prace z dziedziny etnografii, archeologii i historii Litwy. W momencie rozwiązania koła w dniu 19 marca 1907 r. cały księgozbiór, obejmujący 168 dzieł w 242 tomach, przekazany został bibliotece TPN w Wilnie²³. W sumie wkład członków koła w rozwój biblioteki TPN był znacznie większy — sprawiły to osobiste darowizny m.in. W. Szukiewicza (114 dzieł w 183 tomach), Ludwika Czarkowskiego (118 dzieł w 149 tomach), Władysława Zahorskiego (129 dzieł w 161 tomach)²⁴.

Jedyną inicjatywą wydawniczą koła archeologicznego było opublikowanie w 1901 r., w firmie Józefa Zawadzkiego w Wilnie, pracy W. Szukiewicza *Szkice z archeologii przedhistorycznej Litwy*, w liczbie 327 egzemplarzy²⁵. Ponad połowa nakładu rozprowadzona została wśród członków koła oraz osób wspierających je finansowo²⁶. Wydawnictwo to nie

no gmach poddominikański w Trokach. Interwencja odniosła pomyślny skutek. Gubernator wydał zakaz niszczenia ruin, czyniąc odpowiedzialnymi za to władze powiatowe. Por. „Rocznik TPN w Wilnie za 1907 r.” Wilno 1908 s. 175.

²² S. Lorentz: *Album wileńskie*. Warszawa 1986 s. 32-34, 37-39. Fundusz TPN na podtrzymanie ruin zamku trockiego, w wysokości 150 rubli (do 1914 r.), był czysto symboliczny. Do 1915 r. wydatkowano zeń jedynie 10 rubli (w 1911 r.). Zob. „Sprawozdanie ze stanu TPN w Wilnie w roku 1911”. Wilno 1912 s. 16.

²³ „Rocznik TPN w Wilnie za 1907 r.” Wilno 1908 s. 178; M. Brensztejn: *Biblioteka TPN w Wilnie 1907-1931*. Wilno 1932 s. 1-2. Decyzję o przekazaniu zbiorów koła archeologicznego Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Wilnie podpisali: Kazimierz Stefanowski, Franciszek Jurjewicz, Wiktor Łukaszewicz, Bolesław Rusiecki, Władysław Zahorski, Kazimierz Podernia, Jan Szwański, Wacław Makowski, Adam Karpowicz. Zaś listownie zawiadomili o swej zgodzie: Wandalin Szukiewicz, Franciszek Chrościelewski i dr Władysław Bujalski. CVIA, f. 1135 ap. 22 b. 2 k. 80, 84.

²⁴ „Rocznik TPN w Wilnie za 1907 r.” Wilno 1908 s. 177.

²⁵ Rachunek firmy Józefa Zawadzkiego dla F. Jurjewicza, BN Rps III 2942 k. 168.

²⁶ Dwadzieścia egzemplarzy otrzymali członkowie koła. Ponadto przesłano wydawnictwo szeregu instytucjom i osobom prywatnym, m.in. redakcji „Światowita”,

przyniosło więc kołu spodziewanych zysków, które miały wzmocnić nadwątlone fundusze będące w dyspozycji miłośników starożytności²⁷.

Wśród akcji zainicjowanych i doprowadzonych do końca przez koło archeologiczne należy wspomnieć o kilku pomniejszych. Były to: wmurowanie tablicy pamiątkowej ludowemu pisarzowi białoruskiemu Franciszkowi Benedyktowi Bohuszewiczowi²⁸, a także konserwacja nagrobków kaznodzieji Uniwersytetu Wileńskiego Ignacego Borowskiego i profesora Szkoły Głównej w Wilnie Tomasza Hussarzewskiego na cmentarzu na Rossie²⁹. Koło nabyło również część zbiorów rękopiśmiennych od wileńskiego kolekcjonera i zbieracza starożytności Alberta Ludwika Zasztowta. Pierwotnie rękopisy te zamierzano opublikować, ostatecznie jednak przekazane zostały TPN w Wilnie³⁰. Koło uczestniczyło również w uroczystych obchodach jubileuszowych Henryka Sienkiewicza i Elizy Orzeszkowej³¹. Nie powiodła się natomiast akcja fotografowania i dokumentowania zabytków wileńskich planowana przez miłośników starożytności. Zrealizować te zamierzenia miał dopiero Jan Bułhak, zakładając w 1912 r. pracownię fotograficzną w Wilnie³².

sekcji wykopalisk Akademii Umiejętności w Krakowie, Janowi i Antoniemu Tyszkiewiczom, szambelanowi Janowi Kamińskiemu. Ostatnie 45 egzemplarzy koło zakupiło i przesłało autorowi. BN Rps III 2942 k. 168; Rps III 2947 k. 87-88.

²⁷ List F. Jurjewicza do W. Szukiewicza z 31 maja 1907 r. BN Rps III 2942 k. 166; L. Uziębło do H. Mościckiego z 21 czerwca 1908 r. BN Rps II 7823 k. 1.

²⁸ Pierwotnie tablicę planowano wmurować w kościele pobernardyńskim w Wilnie. Ostatecznie znalazła się w kościele w Żupranach powiat oszmiański, gdzie Bohuszewicz zmarł i został pochowany 28 kwietnia 1900 r. BN Rps III 2947 k. 66-67, 85-86. Rozważano również możliwość ufundowania stypendium im. Bohuszewicza w gimnazjum wileńskim, w którym się kształcił. Nie doszło to jednak do skutku. BN Rps II 7823 k. 1-2.

²⁹ Jak wynika z korespondencji, głównym inicjatorem opieki nad nagrobkami był Lucjan Uziębło. BN Rps III 2947 k. 66-67. Planowano również konserwację nagrobka Michała Walickiego.

³⁰ Były to prawdopodobnie zbiory autografów listów, m.in. Sniadeckich, które znalazły się następnie w posiadaniu TPN, a obecnie znajdują się w zbiorach Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk. BN Rps III 2947 k. 60-61, 66-67, 68-69, 84; BN Rps II 2946 k. 42-43. O Albercie Ludwiku Zasztowcie zob. A. L. Zasztowt: *Homolicki o grobach królewskich w katedrze wileńskiej*. „Kwartalnik Litewski” 1910 marzec s. 41-47, czerwiec s. 125-127. Por. też Korespondencja Teodora Wierzbowskiego, Biblioteka PAN w Krakowie sygn. 1881, t. 9, list A. L. Zasztowta do T. Wierzbowskiego z 1888 r. W 1913 r. A. L. Zasztowt swoją kolekcję monet, medali i książek podarował Bibliotece Wróblewskich. Zob. V. Kisarauskas: *Lietuvos knygos ženklai (Znaki własnościowe książek litewskich)*. Vilnius 1984 s. 178; D. Labanauskienė: *Autografų Kolekcija*. Vilnius 1989 s. 204.

³¹ W. Szukiewicz planował wysłanie H. Sienkiewiczowi adresów od wszystkich powiatów litewskich. BN Rps III 2947 k. 64-65, 72-73. O jubileuszu E. Orzeszkowej zob. E. Janowski: *Eliza Orzeszkowa*. Warszawa 1988 s. 547 i nn.

³² Jan Bułhak nie był członkiem koła archeologicznego. W 1909 r. został członkiem TPN. „Rocznik TPN w Wilnie za 1909 r.” Wilno 1910 s. 147. Por. S. Lorentz, s. 18-19.

Kolejną instytucją grupującą miłośników sztuki i starożytności, a funkcjonującą już oficjalnie, stało się Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie. Projekt założenia Towarzystwa powstał w maju 1906 r., pierwsze zaś zebrania członków założycieli odbyły się drugiego i siedemnastego października 1906 r.³³ Uczestniczyli w nich: Władysław Tyszkiewicz, Antoni Tyszkiewicz, Władysław Zahorski, Tadeusz Wróblewski, Józef Montwiłł, Stanisław Ciechanowiecki, Emmanuel Bułhak, Michał Węsławski, Tadeusz Rostworowski, Lucjan Uziębło, Waldemar Ślizień, Marian Broel-Plater i dr Jan Pietraszkiewicz. Ustawa Towarzystwa opracowana została przez adwokata Tadeusza Wróblewskiego, zatwierdzona zaś przez wileński gubernialny urząd do spraw stowarzyszeń w lutym 1907 r.³⁴ Pierwsze oficjalne zebranie ogólne członków odbyło się 20 kwietnia 1907 r. Wybrano wówczas pięcioosobowy zarząd w skład którego weszli: Władysław Tyszkiewicz jako prezes, architekt Tadeusz Rostworowski jako sekretarz oraz Antoni Tyszkiewicz, Tadeusz Wróblewski i Waldemar Ślizień³⁵. Współpracę z Towarzystwem zadeklarowali również Michał i Benedykt Tyszkiewiczowie, Jan Przeddziecki, a także Wandalin Szukiewicz, Franciszek Jurjewicz, Czesław Chmielewski, Hieronim Kieniewicz, Aniela Poray-Biernacka. Na zebraniu inauguracyjnym zatwierdzono również poszczególne działy muzeum i ich kierowników. Kierownikami jedenastu głównych działów muzeum zostali: W. Tyszkiewicz (malarstwo), E. Bułhak (rzeźba), T. Rostworowski (architektura), W. Szukiewicz (archeologia przedhistoryczna), dr J. Pietraszkiewicz (przyrodoznawstwo), L. Uziębło (pamiętki krajowe), M. Broel-Plater (bibliofilstwo-księgozbiór-szycharstwo), T. Wróblewski (heraldyka), T. Rostworowski (broń), W. Ślizień (sprzęty-brązy-ceramika), A. Tyszkiewicz (etnografia)³⁶. Ustalono wówczas także wysokość rocznej opłaty obowiązkowej dla członków Towarzystwa (50 rubli) oraz wysokość wkładu jednorazowego na 500 rubli w gotówce lub zbiorach.

Jak widać starano się stworzyć mocne podstawy materialne całej akcji. Było to możliwe jedynie dlatego, że Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki bazowało na klienteli ziemiańskiej i to nie byle jakiej, gdyż tytuły hrabiowskie mieli nie tylko wszyscy Tyszkiewiczowie, ale również Rostworowski, Przeddziecki i Broel-Plater. Bogate ziemianstwo reprezentowali także Bułhak, Kieniewicz i Ciechanowiecki, niewątpliwie zaś jednymi z najbogatszych obywateli ówczesnego Wilna byli Montwiłł i Wróblewski. Towarzystwo nie zostało jednak zaakceptowane przez

³³ BN Rps IV 7679, k. XII-XIII; Rps II 7823 k. 10; Rps III 2941 k. 19; L. Uziębło: *Nowe muzeum w Wilnie*. „Kurier Litewski” 1906 z 8 września; W. Szukiewicz: *Muzeum w Wilnie*. „Kurier Litewski” 1906 z 16 października.

³⁴ BN Rps IV 7679 k. XII.

³⁵ Protokół pierwszego organizacyjnego zebrania Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie w dniu 20 kwietnia 1907 r. BN Rps III 2941 k. 19.

³⁶ Tamże.

ogół inteligencji wileńskiej. Ten brak akceptacji wynikał nie tyle z racji bariery finansowej, choć i to było istotne, czy też z racji arystokratycznej proveniencji członków-założycieli, ile z powodu zdominowania muzeum przez rodzinę Tyszkiewiczów, choć już wcześniej zrezygnowano z nadania muzeum miana „Tyszkiewiczowskiego”. Ta wielkopańska klientela nie była w smak również wielu osobom, które pierwotnie zgłosiły swój akces do Towarzystwa. Z przedsięwzięcia wycofali się zarówno M. Węśławski jak i W. Zahorski, a także F. Jurjewicz. Również W. Szukiewicz nie zdecydował się na oddanie swych cennych zbiorów muzeum i przekazał je dopiero TPN. Nie przystąpił do Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki również Michał Brensztejn. Tak pisał o tym w liście do W. Szukiewicza 27 października 1906 r.: „Jedno co mi się nie podoba, to nadawanie przysłemu muzeum jakiegoś miana »Tyszkiewiczowskiego«. Dzisiejsi Tyszkiewiczowie, pomimo swej zacności, niedorośli do pięt Eustachego i jeżeli muzeum będzie nosiło nazwę »Tyszkiewiczowskie« to nie dam nic. Zarówno poważni ofiarodawcy powinni mieć swój głos w Komitecie. Czyż nie mam racji?”. W liście z 23 kwietnia 1907 r. dodawał: „Do muzeum w Wilnie nic nie dam, bo skład zarządu zanadto jest amatorskim i familijnym. Dziwię się jak tam Szanowny Pan dostał się”³⁷.

Mimo że akcja tworzenia zbiorów muzeum pozostała bez większego echa w środowisku wileńskim, to jednak zasób muzeum zaczął stopniowo powiększać się głównie, dzięki darom ziemiaństwa, w tym samych Tyszkiewiczów. Pięćsetrublowe udziały wnieśli: Stanisław Ciechanowiecki, Waldemar Ślizień, Marian Broel-Plater, Józef Montwiłł i Jan Przędziecki z Rakiszek. Imponująco przedstawiała się kolekcja malarstwa europejskiego i rodzimego zgromadzona w muzeum. Zbiór malarstwa europejskiego, powstały dzięki darom Władysława Tyszkiewicza, zawierał przede wszystkim płótna siedemnastowiecznych malarzy holenderskich i włoskich. Do najlepszych należały obrazy Davida Teniersa, Pietro da Cortony, Fransa Franckena, Bartholomea Sprangera, Francisco Jimenezza. W kolekcji malarstwa polskiego znalazły się płótna: Aleksandra Orłowskiego, Jana Rustema, Józefa Peszki, Jana Damela, Anny Bilińskiej-Bohdanowiczowej, Olgi Boznańskiej, Józefa Rapackiego, Józefa Marszewskiego, Edwarda Römera, Ludomira Janowskiego, Anieli Biernackiej, Kazimierza Mireckiego³⁸, a także akwarele i rysunki: Juliusza Kossaka, Walentego Wańkowicza, Wojciecha Gersona, Michała Andriollego, Fran-

³⁷ Listy z 27 października 1906 r. i 23 kwietnia 1907 r. BN Rps III 2941 k. 32, 34-35.

³⁸ Inne płótna były autorstwa: J. Zienkiewicza, K. Rafałowicza, W. Ślendrańskiego, S. Bohusz-Siestrzencewicza. BN Rps II 7823 k. 14-15; L. Uziębło: *Z Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie. Pierwsze zbiory*. „Kurier Litewski” 1907 z 2 czerwca.

ciszka Żmurki, Stanisława Masłowskiego³⁹. W zbiorach muzeum znalazły się również rzeźby autorstwa Antoniego Madeyskiego, Czesława Makowskiego i Bolesława Bażukiewicza. Wśród starodruków niewątpliwie najcenniejszymi były: *Rozmowy Salomona z Marcholtem* (1521), *Statut Litewski* z 1588 r., *Statut Łaskiego* z 1506 r., a także kroniki Marcina Bielskiego i Macieja Strykowskiego, jak również zbiór panegiryków i broszur z XVI w. Benedykt Tyszkiewicz ofiarował muzeum zbiory wykopalisk etruskich, greckich i egipskich, pochodzące z wypraw archeologicznych Michała Tyszkiewicza. Szereg przedmiotów zostało złożonych w muzeum jako depozyty, m.in. zbiór rynsztunków polskich z XVII i XVIII w., cynowe puchary cechów wileńskich z XVIII w., zbiór strojów białoruskich z mohylewskiej — będące depozytem Emmauela Bułhaka.

W 1912 r. muzeum posiadało w sumie 3819 obiektów, w tym 195 nabytków i 47 depozytów. W dziale artystycznym znajdowało się 860 przedmiotów, w tym 111 obrazów olejnych, 31 rzeźb, 55 akwarel i 35 rysunków⁴⁰.

Brak odpowiednich pomieszczeń powodował, że zbiory udostępniane były wyłącznie specjalistom. Jednymi z pierwszych, którzy korzystali ze zbiorów, byli Józef Siemieński, Waclaw Gizbert-Studnicki, Michał Brensztejn, Wincenty Trojanowski i Zygmunt Batowski. Początkowo zbiory muzeum przechowywane były w pomieszczeniach domu Zofii Tyszkiewiczowej przy ulicy Trockiej (do września 1907 r.). Następnie przeniesiono je do pałacu Klementyny z Potockich Tyszkiewiczowej przy ulicy Nadbrzeżnej róg Antokolskiej. Tam też zbiory pozostały aż do momentu przekazania ich muzeum TPN w Wilnie⁴¹.

Kustoszem muzeum przez cały okres jego istnienia był Lucjan Uziębło, pobierający za to niewielkie honorarium. Kłopoty lokalowe, a także brak szerszej akceptacji dla idei Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki, spowodowały że gros obowiązków spoczęło na jego barkach. W maju 1909 r. tak pisał o tym do Henryka Mościckiego: „Pewna wadliwość w opracowaniu statutu przez adwokata Wróblewskiego nie pozwala łatwo spopularyzować współuczestnictwa w sprawie prowadzenia muzeum, nie opartego na szerszych zasadach demokratycznych i nie wyzwalającego do udziału w pracy liczniejszego grona badaczy sztuki i wiedzy”⁴². Podobne były poglądy na tę sprawę innych starożytników, w tym Michała Brensztejna, a także Wandalina Szukiewicza, który choć uporządkował i usystematyzował zbiory archeologiczne muzeum, nie przyjął propono-

³⁹ Muzeum posiadało również rysunki i kartony Ferdynanda Ruszczyca, Leona Wyczółkowskiego i Józefa Mehoffera. BN Rps IV 7679 k. XIII.

⁴⁰ BN Rps 7823 k. 10-23.

⁴¹ BN Rps IV 7679 k. XII.

⁴² L. Uziębło do H. Mościckiego, list z 25 maja 1909 r. BN Rps II 7823 k. 5-6.

wanego mu stanowiska kustosa, mimo osobistej prośby Władysława Tyszkiewicza i nalegań Lucjana Uziębły⁴³.

Ostatecznie, mimo pewnych oporów Władysława Tyszkiewicza, postanowiono dokonać fuzji Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki z muzeum TPN w Wilnie. Kwestia ta rozstrzygnięta została na zebraniu TPN w dniu 28 maja 1914 r. Zbiory TMNiSz postanowiono włączyć do muzeum TPN, a jako rękojmnię prawidłowej opieki nad nimi Władysław i Antoni Tyszkiewiczowie zostali wybrani do zarządu TPN⁴⁴. Kustoszem muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk pozostał Władysław Zahorski, natomiast wybrano nowych kierowników poszczególnych działów muzeum: Wandalina Szukiewicza (archeologia przedhistoryczna), Władysława Zahorskiego (numizmatyka, medale, działy A. Mickiewicza i E. Orzeszkowej), Ferdynanda Ruszczyca, Tadeusza Rostworowskiego i Lucjana Uziębły (dział historyczno-obyczajowy), Ferdynanda Ruszczyca (sztuka polska), Władysława Tyszkiewicza (sztuka obca), Lucjana Uziębły (sztacharstwo polskie), Wincentego Światopełka-Mirskiego (sztacharstwo obce), Michała Brensztejn (etnografia), Karola Karpowicza i Kazimierza Szafnagla (dział przyrodniczy)⁴⁵. 17 czerwca 1914 r. wcielono zbiory TMNiSz do muzeum TPN. Zbiory Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki liczyły wówczas 4852 przedmioty zgromadzone w okresie ponad siedmioletniego istnienia placówki⁴⁶.

Instytucją o znacznie szerszych założeniach stało się od początku swego istnienia Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. Założyciele Towarzystwa zdecydowali o tym już w czasie pierwszego zebrania TPN, jeszcze przed formalną rejestracją instytucji. W dniu 22 października 1906 r. na zebraniu organizacyjnym TPN, przewodniczący zebrania Józef Montwiłł zaproponował rozpatrzenie trzech kwestii decydujących dla przyszłego charakteru instytucji. Były to: 1) czy uznać zebranie za zebranie założycielskie towarzystwa naukowego w kraju, 2) czy towarzystwo powinno zajmować się wszystkimi dziedzinami nauki, czy tylko niektórymi z nich (np. ograniczyć zadania towarzystwa do zajmowania

⁴³ W. Tyszkiewicz do W. Szukiewicza 24 listopada 1906 r. BN Rps III 2945 k. 128; BN Rps II 2946 k. 133.

⁴⁴ M. Brensztejn: *W Towarzystwie Przyjaciół Nauk*. „Kurier Litewski” 1914 nr 106 z 31 maja. Warunkiem włączenia zbiorów do muzeum TPN było wybranie Antoniego i Władysława Tyszkiewiczów do zarządu TPN, a także zastrzeżenie, że o ile w przyszłości Tyszkiewiczowie nie zostaliby wybrani do zarządu, zbiory Towarzystwa MNiSz mogą być z muzeum TPN wycofane. Jak pisał Brensztejn: „Ze względu na wartość naukową i artystyczną tych zbiorów, zebrani bez dłuższej dyskusji warunek ten przyjęli [...]”. Z zarządu ustąpili Walerian Dobużyński i Marian Kiewlicz. Władysława Tyszkiewicza wybrano 41 głosami, Antoniego Tyszkiewicza zaś 40 głosami.

⁴⁵ „Sprawozdanie ze stanu TPN w Wilnie w roku 1914”. Wilno 1915 s. 11.

⁴⁶ CVIA, f. 1135 ap. 22 b. 176 k. 82.

się tylko historią kraju)?, 3) czy zebrani akceptują nazwę towarzystwa „Towarzystwo Przyjaciół Nauk”? Pięćdziesiąt osób obecnych na zebraniu na wszystkie pytania odpowiedziało twierdząco: na pierwsze jednogłośnie, na drugie większością głosów (dwa przeciwne), na trzecie większością głosów (jeden przeciw). W zebraniu tym, obok Józefa Montwiłła, uczestniczyli m.in.: Ludwik Abramowicz (wówczas wydawca „Gazety Wileńskiej”), dr Piotr Bagiński, dr Ludwik Czarkowski, Józef Hłasko (redaktor „Dziennika Wileńskiego”), Eustachy Jahilnicki, Czesław Jankowski (redaktor „Kurier Litewskiego”), Franciszek Jurjewicz, Zygmunt Karpowicz, Jan Klott, dr Witold Kopeć, Stanisław Kościałkowski, Maria Kwinto, Jan Łuckiewicz, ks. Stanisław Maciejewicz, dr Kazimierz Noiszewski (prezes Towarzystwa Lekarskiego w Dyneburgu), Alfons Parczewski (prawnik, poseł do Dumy), Kazimierz Podernia, dr Cezary Staniawicz (lekarz, radca miejski), Ignacy Strzemiński, Waclaw Gizbert-Studnicki, Restytut Sumorok, Kazimierz Szafnagl, Władysław Tyszkiewicz, Lucjan Uziębło, dr Witold Węśławski (pediatra, społecznik), ks. Tadeusz Zawadzki i dr Władysław Zahorski⁴⁷.

TPN, mimo przyjętej formuły towarzystwa naukowego o charakterze ogólnym, od początku swej działalności nakierowane było przede wszystkim na zagadnienia historii, archeologii, etnografii, filologii i przyrodoznawstwa Litwy. Kierunek ten uzyskał akceptację członków-założycieli Towarzystwa już na zebraniu 22 października 1906 r. Czesław Jankowski, autor monografii powiatu oszmiańskiego, proponował zawężenie ram działalności TPN, jedynie do prac historycznych. Większość obecnych była jednak przeciwna tej propozycji. Natomiast poparcie otrzymała koncepcja Alfonsa Parczewskiego. Stwierdził on, że po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego naukę polską uprawiali w dalszym ciągu Mikołaj Malinowski, Michał Baliński, Ignacy Kraszewski, Adam Honory Kirkor i inni, aż do 1863 r. Po powstaniu nastąpił zanik nauki polskiej na Litwie i rozpoczęła się praca obcokrajowców. Filologię litewską opanowali Niemcy, zaś etnografię i historię Rosjanie, którzy nieraz świadomie popełniali błędy historyczne. Zadaniem naszym (TPN) będzie prostować takie fałsze historyczne. Materiału nie zabraknie jeśli wziąć pod uwagę liczne rozsiane po naszym kraju archiwa, zupełnie nie wyzyskane. Etnografię białoruską zapoczątkowali uczeni polscy, mianowicie Eustachy i Konstanty Tyszkiewiczowie, po roku 1863 opanowali ją Rosjanie, chociaż nie ustawali w pracy i Polacy, jak Michał Federowski, Czesław Jankowski i inni. Dalej Parczewski dodawał — nie możemy myśleć o tworzeniu skończonych, pomnikowych dzieł, bo te mogą być dokonywane przy uniwersytetach. Czeką nas praca przygotowawcza, zbieranie

⁴⁷ CVIA, f. 1135 ap. 22 b. 8 k. 76; CVIA, f. 1135 ap. 22 b. 2 k. 2; „Rocznik TPN w Wilnie za 1907 r.” Wilno 1908 s. 164; M. Brensztejn: *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*. „Książka” 1914 lipiec s. 1.

materiałów, monografie itd., które niemałe usługi nauce polskiej oddać mogą i powinny. Towarzystwo pobudzi do pracy już to dzięki zrzeczeniu ludzi pracujących na polu nauki, już to przez zachęcenie i udzielenie wskazówek ludziom inteligentnym, którzy niedoceniali swych zdolności. Nazwa „Towarzystwo Przyjaciół Nauk” nie jest za śmiała, stwierdzał Parczewski, ponieważ członkami naszymi niekoniecznie być muszą ludzie uczeni, ale przede wszystkim interesujący się nauką i pragnący jej rozkwitu w naszym kraju. W podobnym tonie brzmiał głos Władysława Zahorskiego, który wskazał na konieczność kontynuacji prac profesorów Uniwersytetu Wileńskiego: Śniadeckich, Lelewela, Michała Homolickiego, Ignacego Daniłowicza i innych. Uważał, że TPN powinno skrętnie gromadzić materiał do archeologii krajowej, historii, filologii, a także rozpocząć badania fauny i flory, bogactw mineralnych, etnografii, statystyki ludności i badań nad stanem jej zdrowia⁴⁸.

Podobne były opinie uczonych krakowskich. Stanisław Smolka uważał, że TPN nie powinno rościć sobie pretensji do towarzystwa naukowego. Niech jednak będzie konsekwentnym w swym tytule: „Przyjacielem nauki litewskiej [...]. A to nie tylko piękny, szumny tytuł. Będzie i praca: mianowicie trzeba przede wszystkim zebrać źródła, wszelkie najrozmaitsze wiadomości o nich. A więc prehistoria, dokumenty, kroniki itd.”⁴⁹.

Zgodnie z tymi sugestiami, a także opiniami członków Towarzystwa, TPN skoncentrowało swoją działalność na zagadnieniach historii i prehistorii Litwy. Pierwsze siedem referatów wygłoszonych i dyskutowanych w 1907 r. dotyczyło problemów archeologii, historii, historii sztuki i etnografii Litwy i Białorusi⁵⁰. Podobna problematyka dominowała wśród referatów wygłaszanych i dyskutowanych w latach następnych⁵¹. Wśród

⁴⁸ Protokół organizacyjnego posiedzenia TPN w Wilnie 9/22 października 1906 r. (wersja pełna w języku polskim). CVIA, f. 1135 ap. 22 b. 8 k. 75.

⁴⁹ W. Kozłowski do S. Kościałkowskiego 5 stycznia 1907 r. W liście wcześniejszym Kozłowski poufnie dodawał, że profesor Smolka uważa TPN za filię Akademii Umiejętności w Krakowie. BN Rps IV 7612 t. 12 k. 28-29, 26 (list z 19 grudnia 1906 r.).

⁵⁰ Były to: Jana Łuckiewiczza — *O zbiorach pozostałych po ś.p. Taturze w Mińsku*; Ludwika Czarkowskiego — *Ze stosunków etnograficznych na Podlasiu*; Stanisława Kościałkowskiego — *Ze studiów nad działalnością Antoniego Tyzenhauza, podskarbiego nadwornego litewskiego Stanisława Augusta*; Wacława Michniewiczza i Franciszka Walickiego — *O poszukiwaniach archeologicznych na Bakszczie*; Wacława Gizbert-Studnickiego — *Przyczynek do udziału miast w sejmach Rzeczypospolitej*; ks. Jana Kurczewskiego — *Biskup Białożor i spustoszenie Wilna wraz ze skarbcem katedralnym w połowie XVII w.*; Władysława Zahorskiego — *Z dziejów kościoła Franciszkańskiego w Wilnie*. „Rocznik TPN w Wilnie za 1907 r.” Wilno 1908 s. 173-174.

⁵¹ W 1908 r. referaty wygłosili m.in.: W. Szukiewicz, M. Brensztejn, Władysław i Wacław Gizbert-Studniccy, S. Kościałkowski. W 1909 r. referaty przedstawił

autorów referatów znajdowali się również wybitni uczeni litewscy: Michał Birżyszka (Mykolas Biržiška), Augustyn Janułaajtis (Augustinas Janulaitis)⁵².

Pierwszymi sekcjami, jakie powstały w TPN, były sekcje ekonomiczna i archeologiczna (1908 r.). Od roku 1911 uaktywnili się przyrodnicy i lekarze członkowie TPN, organizując cykle spotkań i dyskusji, jednak sekcji przyrodniczej formalnie nie utworzono⁵³.

W dniu 1 stycznia 1908 r. TPN liczyło 160 członków, w tym jednego członka honorowego (Eliza Orzeszkowa), pięciu członków dożywotnich i 154 członków zwyczajnych (w tym 75 zamieszkałych w Wilnie i 79 zamiejscowych, wśród których 58 pochodziło z guberni zachodnich Cesarstwa)⁵⁴.

W dniu 1 stycznia 1915 r. liczba członków TPN wynosiła ogółem 517 osób, z których 265 mieszkało w Wilnie (51% ogółu członków). Spośród pozostałych 252 członków TPN, 162 zamieszkiwało gubernie zachodnie cesarstwa (31% ogółu członków), głównie Litwę, Białoruś, w mniejszym stopniu Kurlandię, Inflanty, Podole i Wołyń. W sumie więc 427 członków TPN (82% ogółu członków) zamieszkiwało dawne tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego i obszary przyległe (Kurlandia, Inflanty, Podole i Wołyń). Wśród członków TPN zamieszkałych w Wilnie dominowała inteligencja, w tym dość znaczny odsetek przedstawicieli wolnych zawodów (prawnicy, lekarze) oraz księży⁵⁵. Wśród członków zamiejscowych TPN dominowali przedstawiciele ziemiaństwa litewskiego, od arystokracji (Broel-Platerowie, Światopełk-Mirscy, Tyszkiewiczowie), poprzez zasłużone rodziny Römerów, Kozieli-Poklewskich, Wańkowiczów, do licznych przedstawicieli prowincjonalnej inteligencji z Białegostoku, Kowna, Grodna, Mińska, Telesz, Szawl, Poniewieża, a także Dyneburga, Mittawy i Rygi. Otwarta formuła przyjęta przez TPN spowodowała, że

m.in.: Gustaw Manteuffel, Michał Römer, Kazimierz Stołyhwo. „Rocznik TPN w Wilnie za 1908 r.” Wilno 1909 s. 114.

⁵² „Rocznik TPN w Wilnie za 1908 r.” Wilno 1909 s. 114; „Rocznik TPN w Wilnie za 1909 r.” Wilno 1910 s. 131. TPN miało dobre kontakty z Litewskim Towarzystwem Naukowym (Lietuvių Mokslo Draugija) powstałym w Wilnie również w 1907 r. Por. L. Żytkowicz, dz. cyt., s. 75. Na temat Litewskiego Towarzystwa Naukowego zob. B. Makowski: Litwini w Polsce 1920-1939. Warszawa 1986 s. 106-112.

⁵³ „Sprawozdanie ze stanu TPN w Wilnie w roku 1911”. Wilno 1912 s. 2; 1912 s. 3. Post factum uznano, że sekcja funkcjonowała formalnie. Por. *Sekcja przyrodniczo-lekarska istniejąca w latach 1911-1914*. [W:] *Zarys działalności TPN w Wilnie w latach 1907-1932*. Wilno 1932 s. 18.

⁵⁴ „Rocznik TPN w Wilnie za 1907 r.” s. 170.

⁵⁵ Prezesem TPN w omawianym okresie był ks. prałat Jan Kurczewski, autor prac z dziejów kościoła katolickiego, m.in. dzieła Biskupstwo wileńskie od jego założenia do dni obecnych, zawierające dzieje i pradzieje biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych. Wilno 1912 ss. 614.

Towarzystwo stało się faktycznie stowarzyszeniem przyjaciół nauk, a właściwie przede wszystkim towarzystwem miłośników starożytności litewskich.

Wysoką pozycję naukową mieli członkowie honorowi TPN, profesorem uniwersytetów w Krakowie, Lwowie, Paryżu, Berlinie, Petersburgu, a także uczeni pracujący w Warszawie⁵⁶. Poważny wkład w badania nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego mieli także niektórzy członkowie korespondenci TPN, jak: Józef Bieliński, Michał Brensztejn, Ludwik Janowski, Aleksander Jelski, Gustaw Manteuffel, Henryk Mościcki. W przyszłości na trwałe zapisali się w historii nauki członkowie zwyczajni TPN, w przededniu I wojny światowej, Marian Zdziechowski, Stefan Bazarewski, Stanisław Cywiński, Tadeusz Dembowski, Janusz Iwazskiewicz, Zygmunt Jundziłł, Stanisław Kościakowski i wielu innych związanych z Towarzystwem w okresie późniejszym⁵⁷. Środowisko wileńskich miłośników starożytności wydało więc wielu profesjonalnych badaczy, choć u swego zarania był to w gruncie rzeczy krąg kolekcjonerów i zbieraczy amatorów, głęboko przejętych szczytną historią ziem dawnego Wielkiego Księstwa. Być może równie ważnym elementem, który kształtował zainteresowania naukowe zarówno ich jak i ich następców, był niepowtarzalny klimat i nastrój miasta, tworzony wszak nie tylko przez ludzi, ale i przez mury.

Na zakończenie warto wspomnieć również o jeszcze jednej istotnej formie działalności wileńskich miłośników starożytności, a mianowicie o ich zaangażowaniu w akcje tajnej działalności oświatowej. Jak pisze Ludwika Życka, w roku 1899 powstała, zainicjowana i prowadzona przez Stanisława Jarockiego, organizacja „Kół Samokształcenia”, która przetrwała do końca pierwszej wojny światowej. W organizowanych co sobota odczytach i wykładach przeznaczonych dla członków kół samokształcenia, wykładowcami byli nieomal wszyscy najaktywniejsi członkowie wileńskiego koła archeologicznego: Adam Karpowicz (literatura polska), Wandalin Szukiewicz (archeologia), Władysław Zahorski, Franciszek Jur-

⁵⁶ W roku 1914 członkami honorowymi TPN byli: Szymon Askenazy, Ignacy Baranowski, Aleksander Brückner, Maria Skłodowska-Curie, Napoleon Cybulski, Benedykt Dybowski, Jan Jabłoński, Edward Janczewski, Wojciech Kętrzyński, Tadeusz Korzon, Ludwik Krzywicki, Erazm Majewski, Marian Raciborski, Stanisław Smolka, Stanisław Tarnowski, Julian Talko-Hryniewicz, Józef Tretiak, Wincenty Zakrzewski, a także Nikołaj Kariejew, Wasilij Łatyszew i Lubor Niederle. „Sprawozdanie ze stanu TPN w Wilnie w 1914 r.” s. 18.

⁵⁷ W połowie lat dwudziestych XX w. członkiem TPN został Henryk Łowmiański, później jeden z najwybitniejszych historyków polskich, w tym również historyków lituanistów. Por. J. Bardach: *Henryk Łowmiański jako badacz dziejów Litwy historycznej*. „Lituanoslavica Posnaniensia” Poznań 1987 s. 3-31; toż: J. Bardach: *O Litwie dawnej i niedawnej*. Poznań 1988 s. 399-430.

jewicz i Kazimierz Podernia (historia polska), Edward Makarski (historia wojen polskich), Ludwik Czarkowski (krajoznawstwo)⁵⁸.

W pracach stowarzyszenia „Oświata”, które zjednoczyło luźno funkcjonujące koła oświatowe w 1890 r., czynny udział brali lekarze: Witold Węśławski (kierownik „Oświaty”), Ludwik Czarkowski, Władysław Zahorski i Michał Burhardt, adwokaci: Michał Węśławski, Adam Karpowicz, Henryk Bernatowicz, artyści malarze: Stanisław Jarocki, Franciszek Jurjewicz, urzędnicy Banku Ziemskiego: Alojzy Perzanowski, Gabriel Rodziewicz, księgarze: Waclaw Makowski i Feliks Zawadzki i wielu innych⁵⁹. Towarzystwo „Oświata” było organizacją samodzielną, choć przed rokiem 1899 pewne wpływy mieli w nim ludzie związani z Ligą Narodową, zaś po 1899 r. z Ligą Narodową i jej Towarzystwem Oświaty Narodowej⁶⁰.

Wpływy narodowej demokracji wśród inteligencji wileńskiej były dość znaczne już w początkach XX w. Wszak nieomal naturalną jej klientelę stanowili przedstawiciele wolnych zawodów, lekarze i prawnicy. Należy jednak zaznaczyć, że wśród ludzi najgłębiej identyfikujących się z historią dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, było wielu przedstawicieli i sympatyków idei krajowej. Krajowcy, w myśl haseł demokratycznych, uważali za konieczne równouprawnienie wszystkich zamieszkujących kraj narodowości. Jednocześnie jako reprezentanci społeczności polskiej nie godzili się na traktowanie Polaków na Litwie jako mniejszości, lecz jako jednego z trzech głównych elementów narodowościowych kraju, mającego swe niepodważalne uzasadnienie historyczne i kulturalne⁶¹. Wśród wileńskich miłośników starożytności ludźmi, którzy identyfikowali się, bądź sympatyzowali z ideą krajową, w jej ówczesnym stadium początkowym, byli Zygmunt Nagrodzki, Tadeusz Wróblewski, Marian Broel-Plater⁶². Sympatykami idei krajowej byli również Stanisław Jarocki i Waclaw Makowski⁶³. Można sądzić, że podobne stanowisko zajmowali również Wandalin Szukiewicz, Lucjan Uziębło

⁵⁸ L. Życka: *Krótki rys dziejów tajnej oświaty polskiej na ziemi wileńskiej od 1880 do 1919 r.* Wilno 1932 s. 9.

⁵⁹ Tamże s. 6.

⁶⁰ T. Wolsza: *Towarzystwo Oświaty Narodowej (1899-1905)*. „Kwartalnik Historyczny” 1988 nr 2 s. 93.

⁶¹ J. Bardach: *Krajowcy, federaliści, inkorporacjoniści*. [W:] J. Bardach: *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań 1988 s. 265.

⁶² Z. Jundziłł: *Z dziejów polskiej myśli politycznej na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*. „Alma Mater Vilnensis” T. 5. Londyn 1958 s. 41-43; J. Bardach: *Krajowcy...* s. 265-267.

⁶³ M. Romer: *Litwa wobec wojny (poufny memoriał Michała Romera z sierpnia 1915 r.)*. „Zeszyty Historyczne” 1970 nr 17 s. 92; K. Okulicz: *Podział ziem W. Ks. Litewskiego (1915-1923-1940)*. „Alma Mater Vilnensis” Londyn 1953 t. 3 s. 107.

i Michał Brensztejn. Obce im były właśnie narodowościowe, a celem najwyższym było dobro umiłowanego przez nich kraju⁶⁴. O poglądach i świadomości narodowej tego rodzaju ludzi najlepiej świadczy napis w exlibrisie Michała Brensztejna: „Ex libris Michaelis Brensztejn Poloni Ducatu Samogitiae oriundi Vilnaeque domicilium habentis A. D. MCMXXVIII”⁶⁵.

Recenzent: Jerzy Rózewicz

Artykuł wpłynął do Redakcji w styczniu 1990 r.

Л. Засштот

ВИЛЬНЮССКИЕ ЛЮБИТЕЛИ ДРЕВНОСТИ В 1899—1914 ГГ.

Среди вильнюсских любителей древности можно выделить три группы, происходящие от одной традиции — традиции шляхты (дворянства) исторической Литвы. Эти группы отличались не только в имущественном отношении, но и в отношении политических взглядов и взглядов на прошлое страны и выводы, истекающие из этого прошлого. Первой группой была интеллигенция, в основном, вильнюсская, но также и интеллигенция провинции, из малых городков Литвы и Белоруси. Вторая группа состояла из богатых землевладельцев, в основном, аристократии Великого Литовского Княжества. Третья группа состояла из остальных представителей литовской шляхты, менее зажиточной и менее сознательной в отношении сложной истории и прошлого страны. Основной чертой представителей всех трех групп было увлечение, которое можно даже назвать любовью, историей Великого Княжества. Любители древности группировались в трех организациях: Вильнюсском археологическом кружке, называемом также Обществом Любителей древности (1899—1907), которое действовало, без официального разрешения царских властей; официально разрешенном Обществе музея науки и искусства в Вильнюсе (1907—1914) и Обществе друзей наук в Вильнюсе — в первом периоде его деятельности (1907—1914). Подавляющее большинство членов этих организаций было жителями Литвы и Белоруси, а лишь небольшой процент — жители соседних территорий — Волыни, Подолья, Курландии, Инфлантов и Польского Королевства. Общим для всех местом действия, а часто также и рождения был Вильнюс. В числе наиболее выдающихся любителей исторической Литвы можно назвать: Вандалина Шукевича, Казимира Подерню, Станислава Яроцкого, Францишка Юрьевича, Владислава Загорского, Лю-

⁶⁴ S. Kościałkowski: *Dzieje nauki i piśmiennictwa polskiego w W. Ks. Litewskim*. „Alma Mater Vilnensis” Londyn 1953 t. 3 s. 268-270. Zob. też L. Krzywicki: *Na Żmudzi*. [W:] *Wspomnienia*, T. I, Warszawa 1957 s. 327-431; G. Borkowska: *Biografie kresowych inteligentów*. [W:] *Z domu niewoli. Sytuacja polityczna a kultura literacka w drugiej połowie XIX w.* Wrocław 1988 s. 67-79; A. Romanowski: *Krajobraz przed bitwą*. „Znak” 1989 nr 6 s. 102.

⁶⁵ S. Kościałkowski: *Aleksander Zdanowicz (1805-1868). Zarys biograficzny*. Wilno 1918 (odb. z t. 4 „Rocznika TPN w Wilnie”) — egzemplarz z biblioteki Michała Eustachego Brensztejna, obecnie w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

двига Чарковского, Люциана Узембло. Наряду с проводимыми индивидуально исследованиями в области археологии, этнографии, истории исторической Литвы, любители древности занимались также просвещением. Большинство из них во время национального возрождения литовского народа и рождения польского национализма не включилось ни в одно из этих течений. Сближены же были к так наз. „отечественникам” т.е. представителям польского общества, имеющим демократические взгляды и считающим необходимым равноуправление всех национальностей.

Кроме несомненного вклада в археологию, этнографию и историю исторической Литвы (В. Шукевич, М. Бренштейн), заслугой любителей древности было накопление импонирующих археологических и этнографических коллекций, а также коллекций в области истории и истории искусства Литвы и Белоруси.

L. Zasztowt

THE VILNA LOVERS OF ANCIENT TIMES IN 1899-1914

The Vilna lovers of ancient times might be divided into three groups originating from the same background, that of the gentry of the historic Lithuania. These particular groups did differ not only in their material status but also in their views on the country's past and the conclusions to be drawn from it for the future. The first group was made up of the intelligentsia, mostly of Vilna, but also of small Lithuanian and Bylorussian towns. The second group consisted of the landed aristocracy of the former Great Duchy of Lithuania. And the third group comprised the small Lithuanian gentry, less prosperous and off a smaller awareness of the country's complex history. All the three groups felt a common fascination with the history of the Great Duchy. They acted in three organizations: the Vilna Archaeological Circle, which was also called Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa (The Society of Lovers of Antiquity and Folklore) — 1899-1907, which acted without the official permission of the Russian authorities, and the officially accepted Society of Museum of Sciences and Art in Vilna (1907-1914), and the Society of the Friends of Learning in Vilna — at the first period of its activities (1907-1914). Most members of those organizations were residents of Lithuania and Bylorussia, and only a fraction lived in the neighbouring Volhynia, Podolia, Courland, Livonia, and the Polish Kingdom. But they all acted, and many of them lived, in Vilna. Among those lovers of the historic Lithuania were: Wandalin Szukiewicz, Kazimierz Podernia, Stanisław Jarocki, Franciszek Jurjewicz, Władysław Zahorski, Ludwik Czarkowski, Lucjan Uziębło. While doing researches in archaeology, ethnography, history of ancient Lithuania they were also concerned with education. During the period when the national identity of the Lithuanians was being revived, and the Polish nationalism began manifesting itself, most of those people remained immune to both those trends. They were close instead to the so called „krajowcy” (locals), that is members of Polish community who professed democratic views and opted for equal rights to be offered to the country's all inhabitants.

Apart from their contribution to archaeology, ethnography and Lithuania's history (W. Szukiewicz, M. Brensztejn) they could be also credited with impressive archaeological and ethnographical collections, as well as those concerning Lithuania's and Bylorussia's history and art.

Ryc. 1. Kazimierz Podernia, pierwszy prezes koła archeologicznego w Wilnie (Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa), członek TPN w Wilnie. („Tygodnik Ilustrowany” 1910 nr 32, s. 652)

Ryc. 2. Wandalin Szukiewicz, drugi prezes koła archeologicznego w Wilnie (Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa), członek TPN w Wilnie. („Tygodnik Ilustrowany” 1907 nr 6 s. 126).

Ryc. 3. Władysław Zahorski, członek koła archeologicznego w Wilnie (Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa), kustosz muzeum i członek TPN w Wilnie. („Tygodnik Ilustrowany” 1907 nr 6 s. 126)

Ryc. 4. Władysław hr. Tyszkiewicz, prezes Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie, członek TPN w Wilnie. („Tygodnik Ilustrowany” 1907 nr 6 s. 126)

Ryc. 5. Lucjan Uziębło, członek koła archeologicznego w Wilnie (Towarzystwo Miłośników Starożytnictwa i Ludoznawstwa), kustosz zbiorów Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie, członek TPN. („Tygodnik Ilustrowany” 1907 nr 6 s. 126)

Ryc. 6. Michał Brensztejn, wybitny lituanista-amator, członek TPN w Wilnie. („Tygodnik Ilustrowany” 1907 nr 6 s. 126)

